

VÝZDOBA A VNITŘNÍ STRUKTURA TIŠTĚNÉ KNIHY

EXLIBRIS

PRÍDEŠTI

PŘÍPISEK

PŘEDSÁDKA

TITULNÍ LIST

FRONTISPIS

LEGENDA

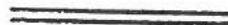
MALIŘ

RYTEC

TITUL

SIGNET

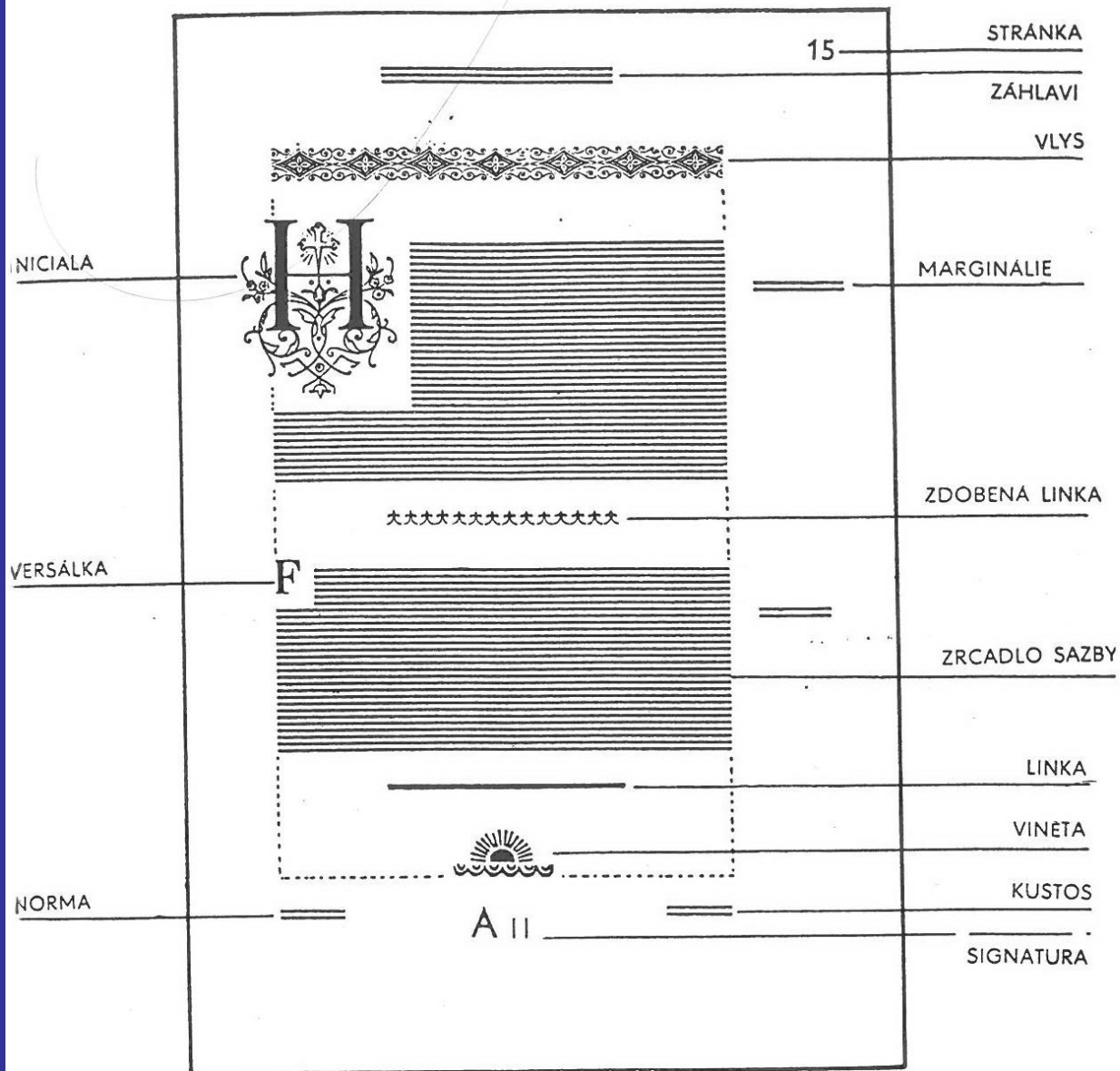

DEVISA

IMPRESUM

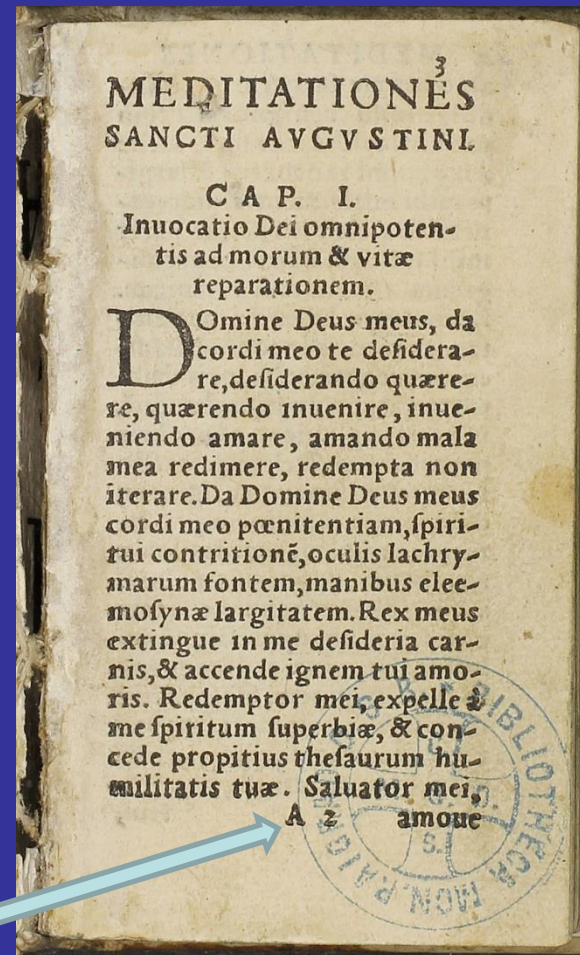
Exlibris, provenience

- Údaje o vlastnictví nacházející se v knize
- Může se jednat o rukopisný záznam nebo tištěnou „značku“ majitele (emblém, erb, heslo, ...),
- Od 16. století se ve funkci exlibris užívalo také razítko

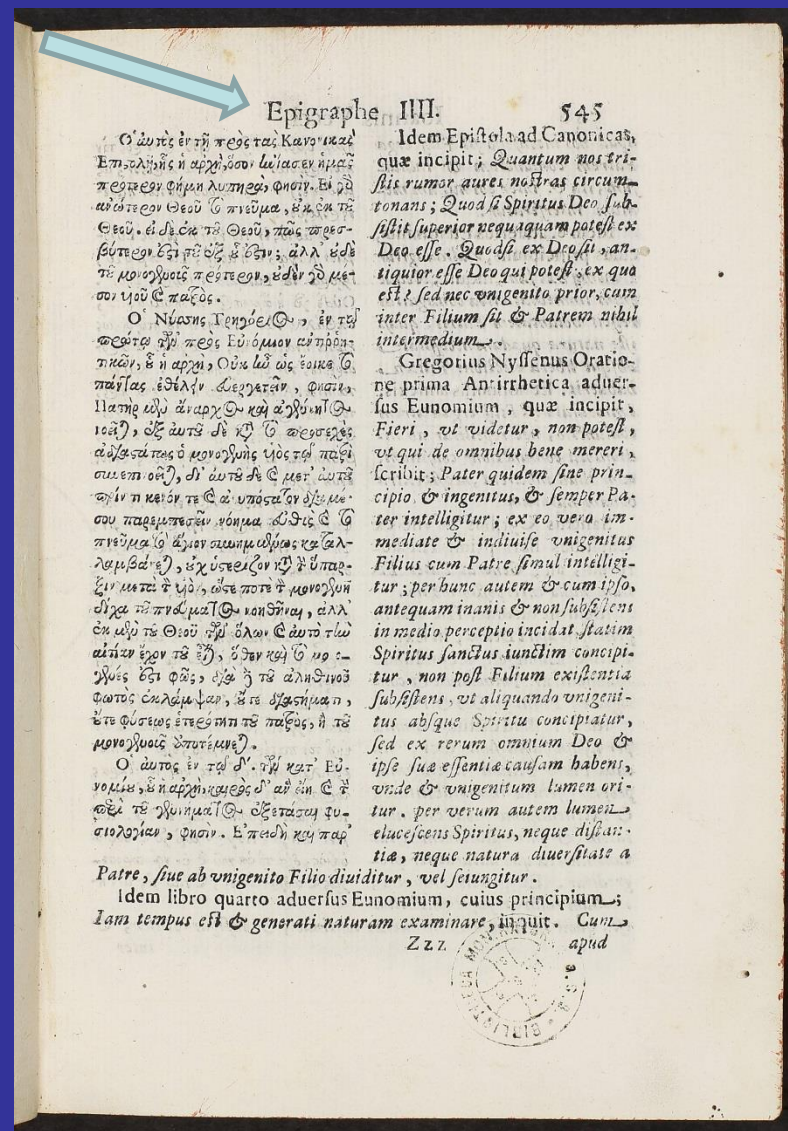

SIGNATURA ARCHU

- První tištěné knihy neměly signatury, max. jen signatury vepsané.
- Roku 1464 bamberský tiskař Albrecht Pfister užil signatury ve tvaru bodů.
- První, kdo vyrobil úplně tištěné signatury současně se sazbou textu - 1472 Johann Koelhoff starší v Kolíně nad Rýnem.
- Abeceda, které se užívalo v signaturách = **24 písmen**

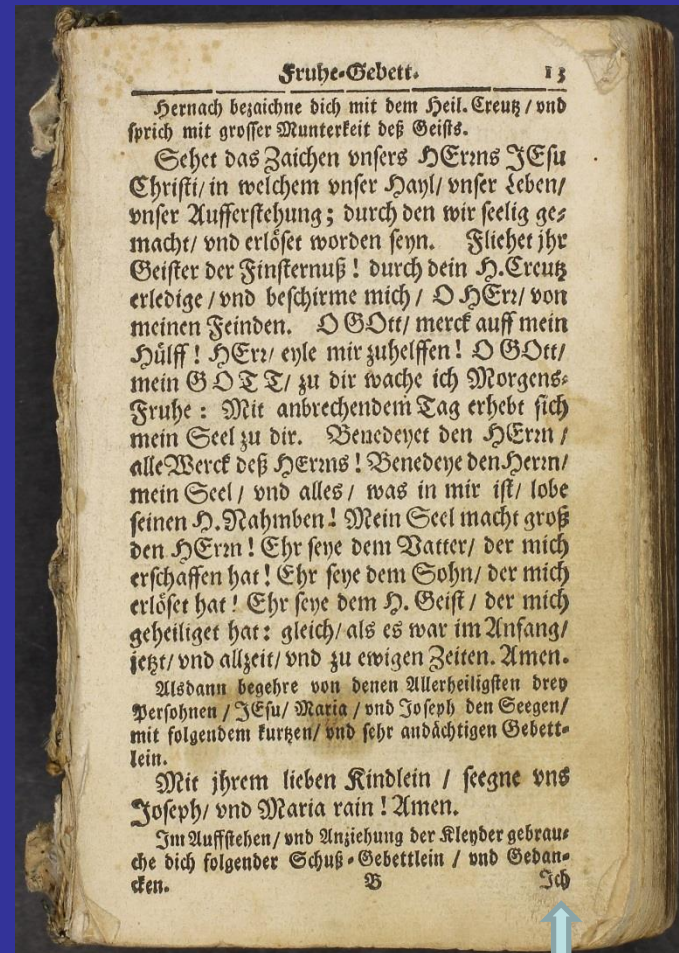

- **NORMA** – na první straně každého archu proti signatuře se nachází zkrácený název, autor, dílo ... Používáno hlavně u vícesvazkových děl. Užíváno již od 15. století – Benátky.
- **ŽIVÉ ZÁHLAVÍ** - Vedle stránkové číslice bývají stránky označeny heslem, jež uvádí stručně obsah stránky. Hlavně u slovníků, u vědeckých děl a učebnic.

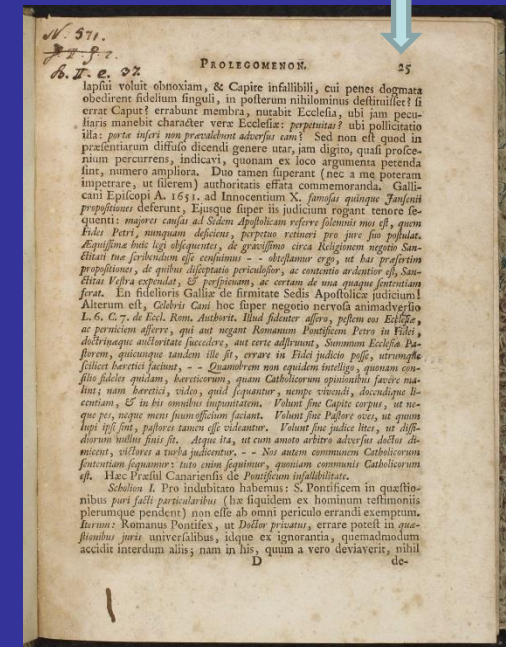
KUSTODY

- **KUSTODY** (custos, strážce) = jedna až tři slabiky, případně jedno až dvě slova, z počátku nejbližší stránky, jež jsou uvedena pod poslední řádkou strany.
- Kustody bývaly většinou v pravém dolním rohu strany, zřídka vlevo nebo uprostřed.
- První kustody jsou v benátském tisku Vendelína Speyera z doby před 1471. Ve Francii byly zavedeny kolem roku 1520. U českých spisů se objevují až kolem poloviny 16. století.

PAGINACE, STRÁNKOVÁNÍ, ČÍSLOVÁNÍ LISTŮ

- Očíslování listů bylo v prvních tiscích doplňováno rukou a do tisku se začíná dostávat až v době, kdy se tisknou do knih signatury.
- První tištěné číslování listů je z roku 1470 v Kolíně nad Rýnem u Arnolda Therhoerera. První knihy s arabským číslováním pochází z Benátek – Franz Renner z druhé poloviny 70. let 15. století.
- Vedle arabských číslic se užívaly latinské, k číslu listu se ještě v 15. stol. připojovalo slovo pagina (pag.). Číslování listů v českém prostředí – brněnští tiskaři Stahel a Preinlein v liturgických knihách v roce 1491.
- Stránkování knihy je o něco pozdější, znal ho již 1474 Nicolaus Goetz v Kolíně nad Rýnem, roku 1499 ho použil v Benátkách Aldus Manutius. Stránkování umístěno v horních rozích nebo nahoře uprostřed strany.

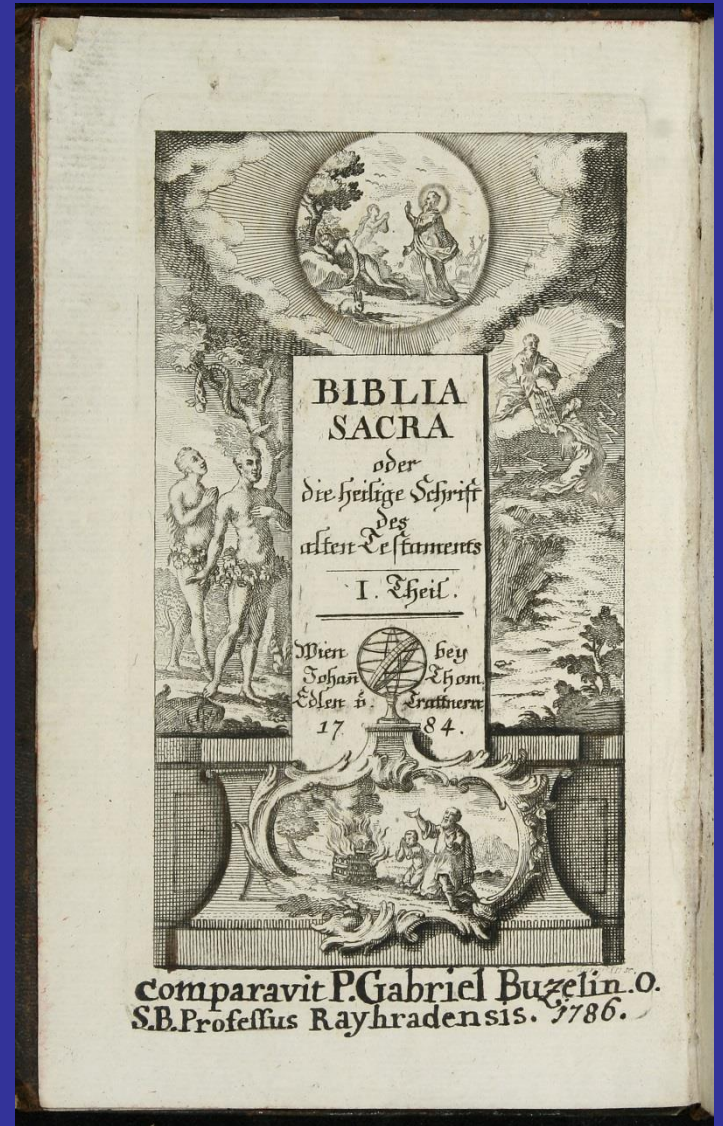
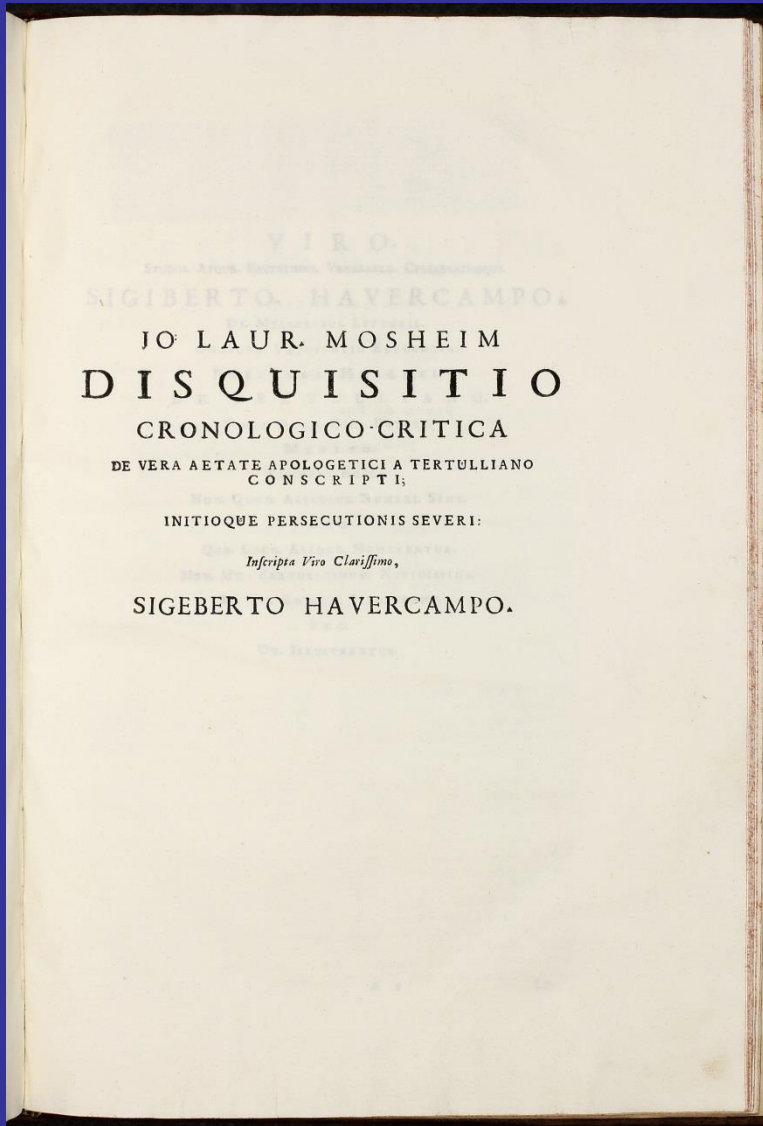

FRONTISPIS

- **frontispicium** = list hledící proti titulu knihy
- Od počátku 17. století byl do tisků zařazován před titulní list, zásadně proti titulnímu listu od 18. století
- Vznikl jako důsledek ekonomické situace po 30. válce – rozvoj drahé ilustrované knihy byl utlumen a tiskárny takto získaly možnost jak nahradit nákladné textové ilustrace jediným zástupným listem
- Většinou alegoricky nebo dokumentárně pojatá ilustrace – vstupní ilustrace (obsah knihy – ilustrační frontispis, alegorie, dedikační frontispis - portrét dedikanta, autora ...)

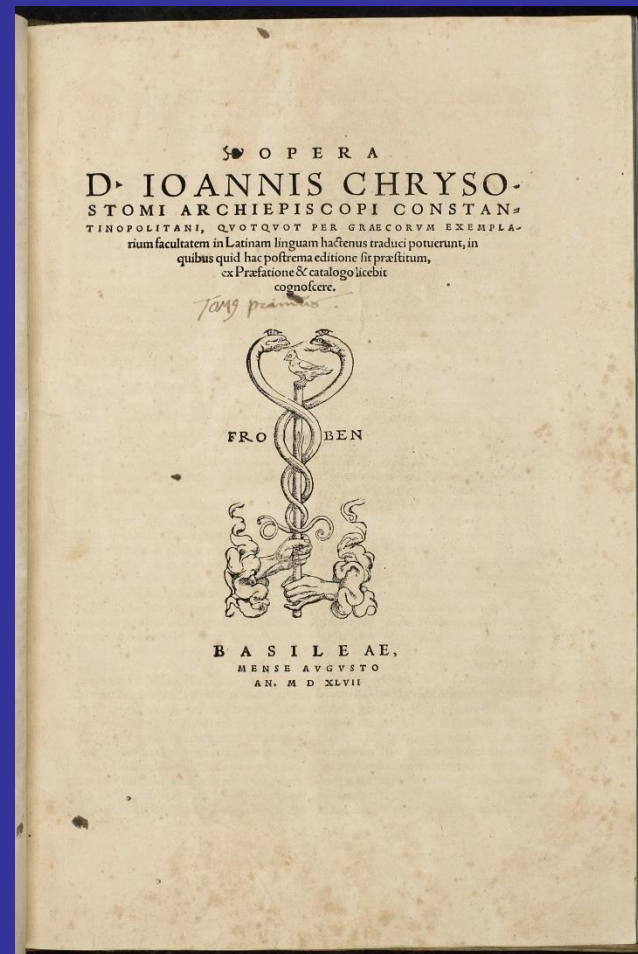

PATITUL

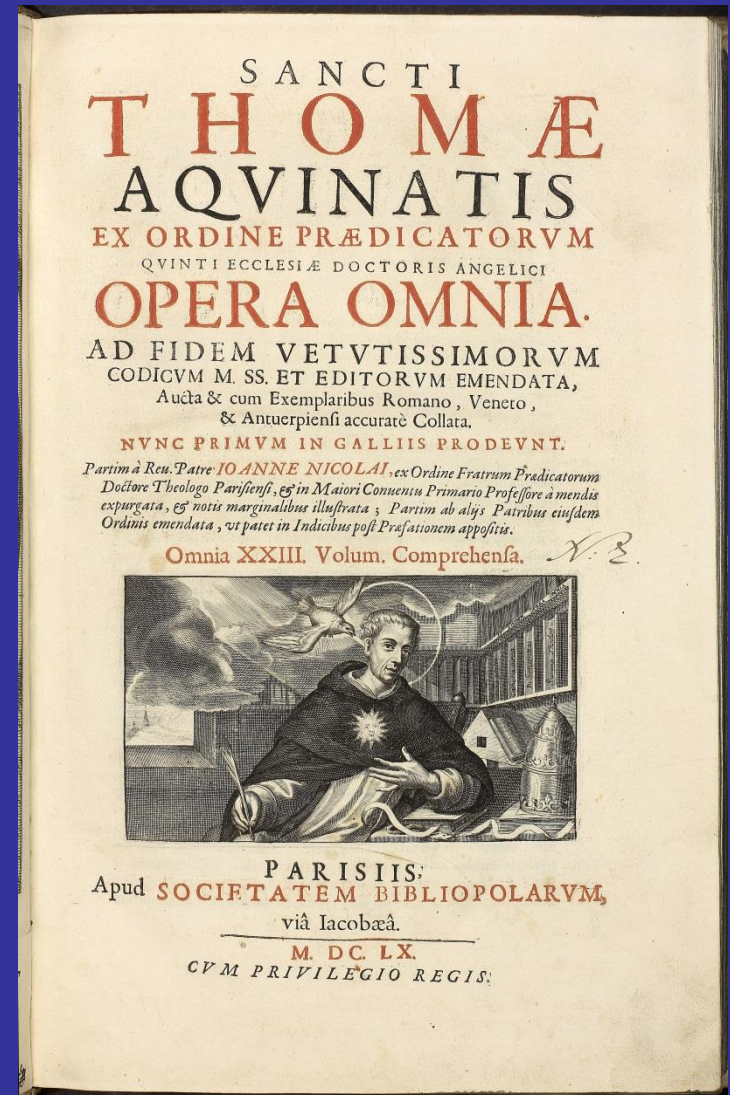
TITULNÍ STRANA

- Titulní list tedy vytvořila až tištěná kniha.
- Prvotisky měly před vlastním textem vevázány prázdný list, na který byl později tištěn název, někdy si čtenář na tento prázdný list název napsal.
- Některé prvotisky mají údaje na konci knihy = tzv. **KOLOFON** čili **EXPLICIT** (explicitus est = kniha je rozvinuta, to je u konce). Přitiskoval se buď přímo za poslední slova vlastního díla nebo někdy s nápadným odsazením. Zvýrazňován červenou barvou. První kolofon v tištěné knize je z roku 1457 Psalterium cum canticis – tiskárna Johann Fust – Petr Schöffer st. v Mohuči,

TITULNÍ LIST

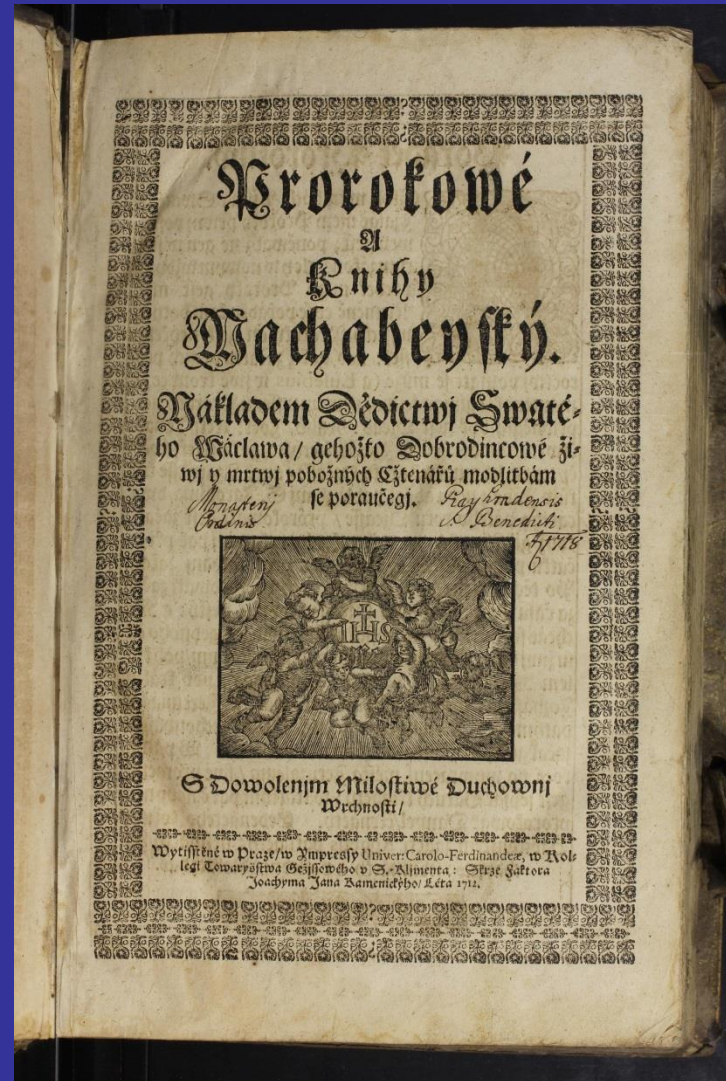
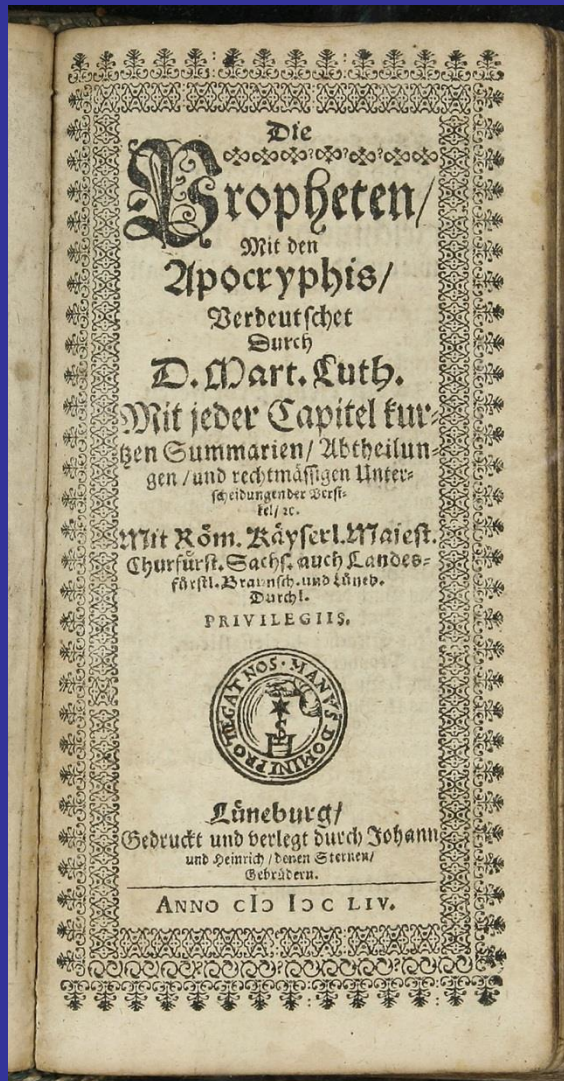
- **TITULNÍ LIST** souvisí s proměnou knihy na obchodní artikl – titulní list má knihu prodávat.
- Od konce 16. století se stalo zvykem uvádět název knihy včetně stručného obsahu, autora, místa a roku vydání.
- Asi od roku 1520 je titulní list nedílnou součástí knihy, má stejnou strukturu: **název, autor, místo tisku, nakladatel, letopočet.**

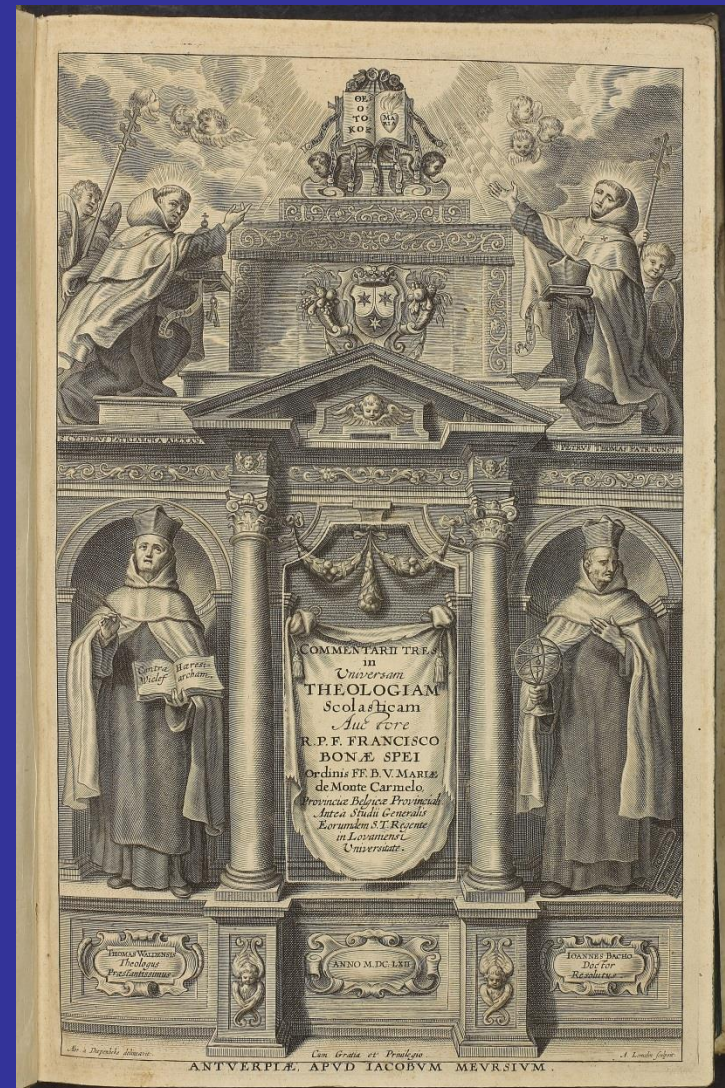
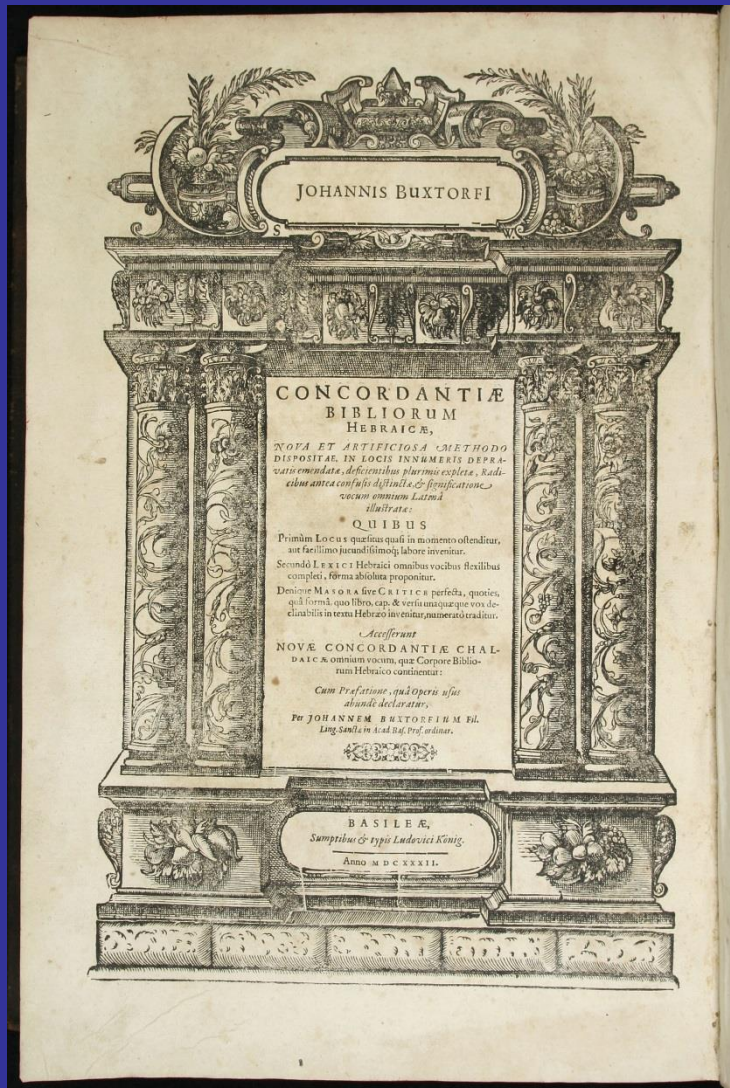
- Nejstarší **TITULNÍ LIST** vyrobili 1463 Fust a Schöffer – Bulla Cruciata Sanctissimi Domini nostri Pape contra Turcos – bula Pia II.
- Roku 1470 Arnold Therhoern v Kolíně nad Rýnem užil titulního listu, kde je věčný název tisku, rok vyjití i doporučení knihy
- První „moderní“ titulní list vytvořil podle příkazu Johanna Hallera v Krakově roku 1500 lipský tiskař Wolfgang Stöckel: Exercitium super tractatus parvorum logicalium Petri Hispani od Jana z Hlohova.

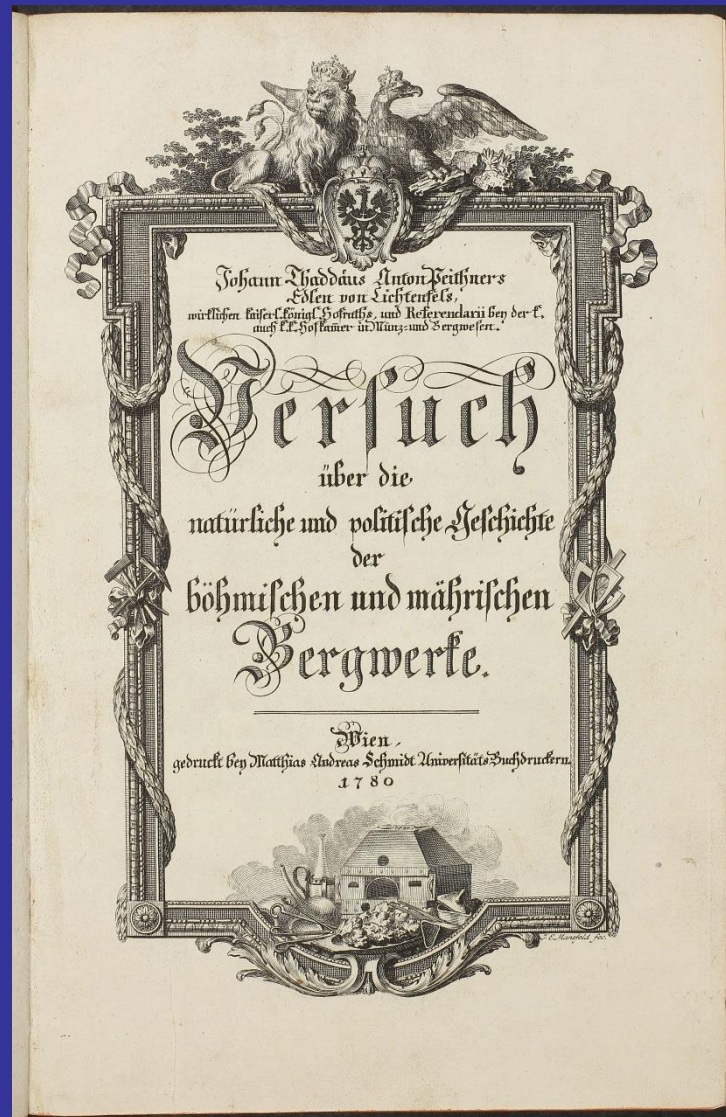
Výzdoba titulního listu - rámec

Výzdoba titulního listu - bordura

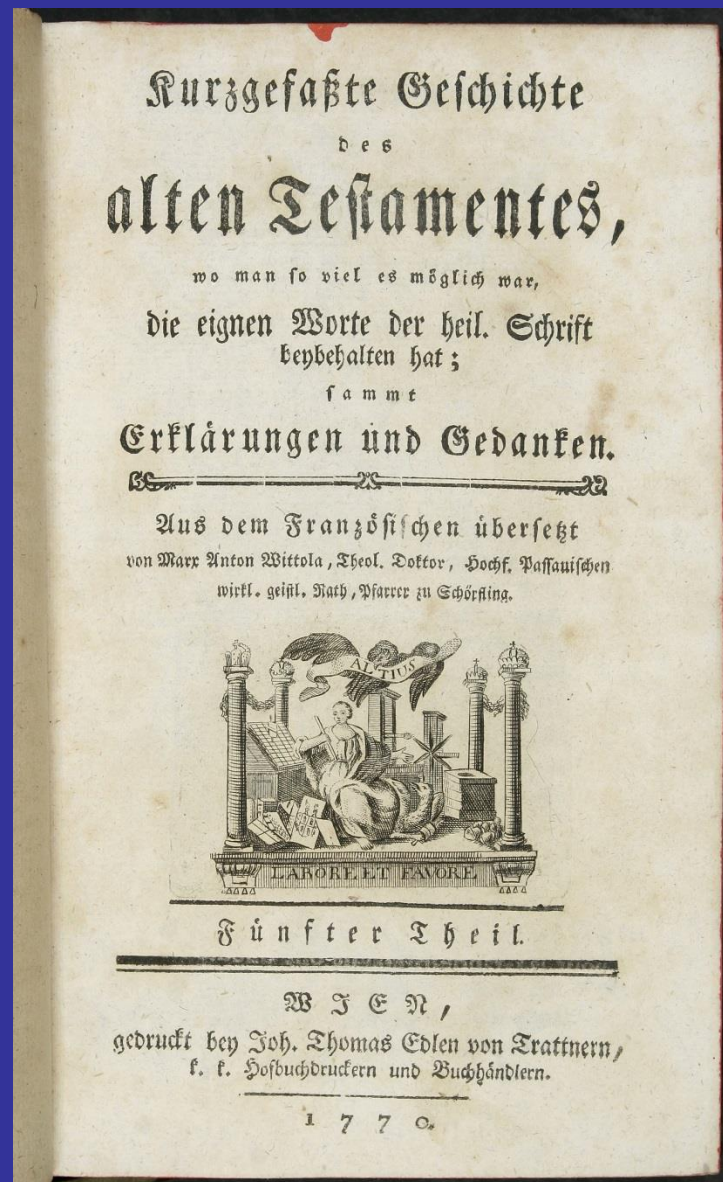

Výzdoba titulního listu – plovoucí bordura

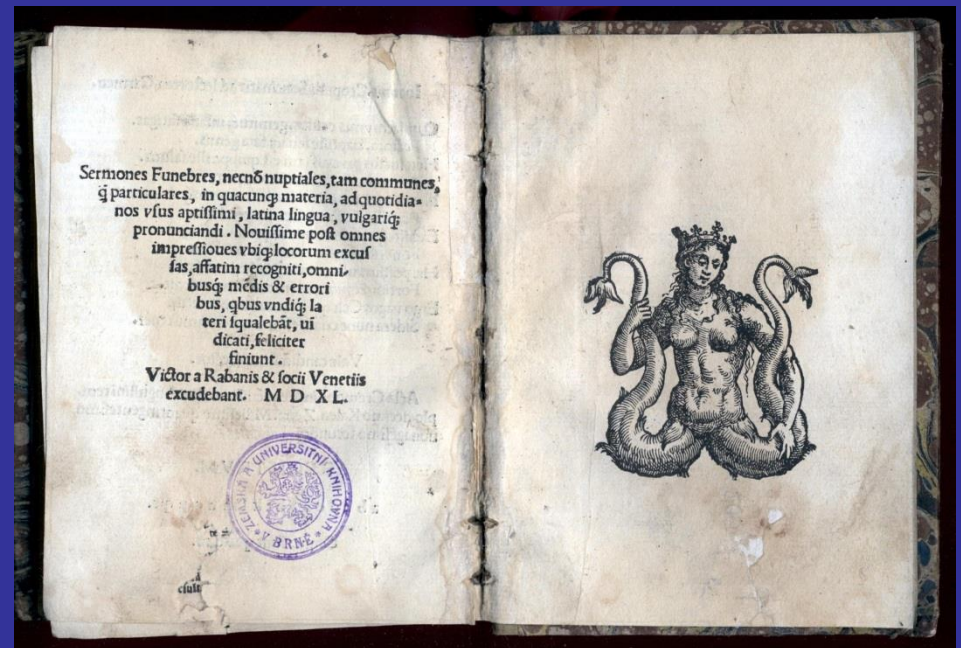
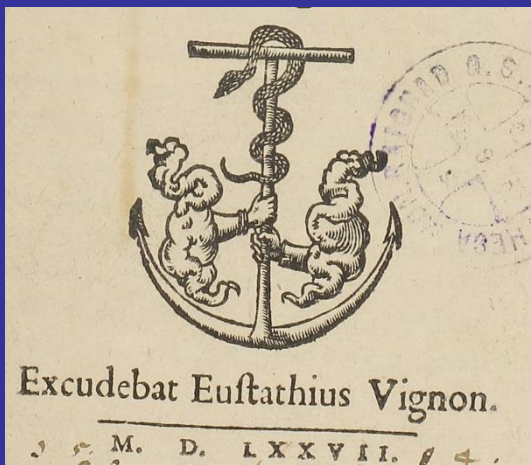

Vydavatelské údaje

- **IMPRESUM** první tiskaři obyčejně neuváděli na tiscích jméno místa, kde byl tisk vyroben.
- **SIGNET** - tiskařská a nakladatelská značka, signet se vyvinul z notářských podpisů, z rozšířené známky domu. Signet byl známkou původu knihy, její jakosti, jasný způsob identifikace.
- Vychází z emblematicky, inspirován hieroglyfy, doplňován devízou, heslem
- Signety jsou poplatné dobové módě, často vyvedené v mědirytu či dřevořezu významnými umělci

Signety

ČÁSTI KNIHY

- OBSAH = summa, index, rejstřík – seznam kapitol s odkazem na stranu. Umístěn za titulním listem, za předmluvou, na konci knihy. Do české knihy zavedl obsah Pavel Severýn z Kapí Hory v Praze.
- VĚNOVÁNÍ – DEDICATORIA
- PŘEDMLUVA – PRAEFATIO
- ÚVOD – PROEMIUM
- VLASTNÍ TEXT
- REJSTŘÍK

KONVOLUT

- svázání několika tisků - nejméně dvě monografie spojené vazbou. Množství přívazků omezovaly jen technické parametry vazby
- **PŘÍVAZEK**
- **PŘÍTISK**

Výzdoba knihy - vlysy

27. VLYSY ZE SINAPIHO A SVOBODOVY TISKÁRNÝ.

26. VLYSY ZE SINAPIHO A SVOBODOVY TISKÁRNÝ.

Vlysy a iniciály

T A B L E ALPHABETIQUE, CONTENANT

Le Sujet des Meditations, & les Noms des Saints, compris en cette seconde Partie.

A

- S**AINTE Anne. 16. Juillet.
Meditation. Trois conditions pour être exaucé dans nos prieres.
- S. Antioche. 15. Juillet.
Meditation: Dieu est le medecin de nos ames.
- S. Antoine de Padoue. 13. Juin.
Meditation. Comment il faut gouverner sa langue.
- S. Apollinaire. 23. Juillet.
Meditation sur trois effets de la charité envers le prochain.
- S. Apollonie. 10. Juillet.
Meditation sur la necessité de bien porter sa Croix.
- S. Arsenne. 19. Juillet.
- Tom. II.
A 2
- S. Alexis. 17. Juillet.
Meditation sur la vie de saint Alexis.
- S. Anacler. 13. Juillet.
Meditation sur trois vertus de Jesus crucifié.
- Saint Abdon & S. Sennen. 30. Juillet.
Meditation. Il fait bon servir Dieu, & non pas le monde.
- S. Albert. 7. Aoust.
Meditation. Trois motifs pour nous exciter à l'amour de la pauvreté.

HENRICVS DEI GRA
TIA EPISCOPVS AVGV
STANVS

NIVERSIS ET SINGVLIS

ABBATIBVS, PRAEPOSITIS, DECANIS, ET
PITVLIS PRIORIBVS ET CONVENTIBVS, ATQVE
cloribus Ecclesiarum, ceterisque Ciuitatis & Diocesis nostrae
gustane Clericis & personis Ecclesiasticis tam regu-
laribus quam secularibus Gratiam &

Pacem in Christo IESV
precatur. SS. Aplos Petri et Pauli. 8°

VM duo praecipua sint Reipublicae firma-
menta ad bonam felicitique ciuiusque Ci-
uitatis, Regni, ac Prouinciae tam Ciuilem
quam Ecclesiasticam administrationem om-
nino necessaria, Lex & Magistratus; magna
prouidentia curandum est ijs, qui summae
rerum praesunt, vt sint in Republica non
modo bonae Leges, sed etiam ac multo mag-
is bonarum legum boni custodes ac defen-
sores, liquemuneris & officij sibi iniuncti,
identidem commonefiant. Nam legi qui-
dem quod omnes fatentur; tam necessarius
est Magistratus quam lex ipsa Ciuitati, quinimo sapientibus viris multo
etiam optabilius viderur esse, vt vel iniquae Legi praesit optimus Magi-
stratus quam vt improbus aequissima. Mandatum inquit Sapiens; Lu-
cerna est & Lex, Lux, & Via vitae. Ceterum neque Lucerna quic-
quam proderit nisi imponatur candelabro, vt luceat omnibus, qui in
domo

1661. empty.

Frou. 6.

Iniciály a klišé

VERENDISSIME,
EXIMIE, CLARISSIME,
AC
AMPLISSIME
DOMINE DOMINE
PATER, AC PATRONE
GRATIOSISSIME.

Ex libro Georgii Prochaska

Qui difficultatum Theologicarum discrimina his temporibus subire intendunt, omnem ferè curam, & industriam in id conjiciant, ut laborum suorum daturi specimina Magnorum Virorum auspiciis subsint, nec improbata Sæculi, quod vivimus, est hæc reflexio; Nam persæpè quemadmodum Midæ contactu omne tactum novam continuò formam indueret, & in

X 2

aurum

Georgius Albertus Cotelicinus
329

ab Horstain Transylvanico Regniensis
QUARTA PARS

MEDITATIO NVM.

AB OCTAVA CORPORIS Christi, seu Dominica II. post Trinitatem, vsque ad Adventum.

AE C quarta pars complectitur meditationes de præcipuis prædicationis Christi mysterijs, & virtutibus, sic distributas, vt à Dominica post octavam corporis Christi, vsque ad Adventum Domini singulis hebdomadis assignentur quinæ meditationes de prædictis mysterijs, & binæ aliæ de præcipuis virtutibus, pro feria Sexta, & Sabbath. ex sexta parte defluendæ: quæ quamvis eo ferè ordine hic proponan-

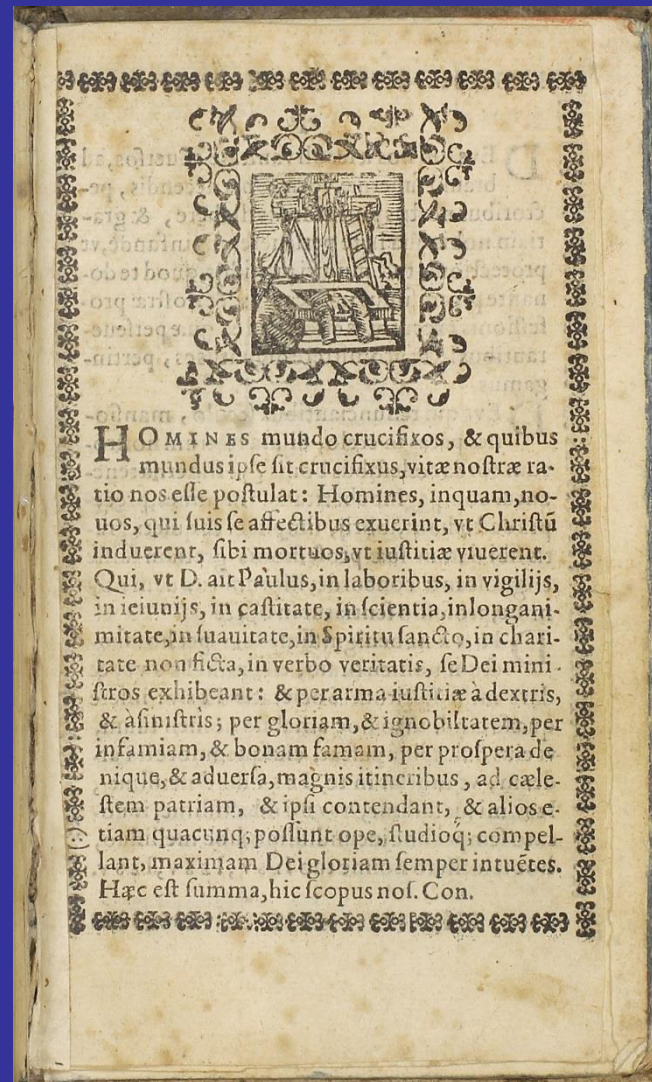
L I

ponan-

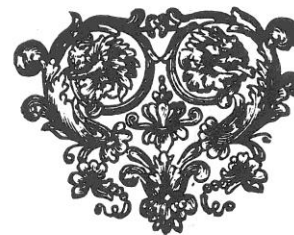
Výzdoba knihy – typografické ozdůbky

25. TIS KAŘSKÉ OZDŮBKY ZE SINAPIHO A SVOBODOVY TISKÁRNŮ.

Výzdoba knihy - viněty

ILUSTRACE

- Přímě v textu
- Na přílohách

Dřevořezy

- **DŘEVOŘEZY** – tisk z výšky, kdy je řezáním odstraněno vše, co se nemělo obtisknout. Na dřevořez se u nás používalo hruškové nebo jabloňové dřevo. Špalíček si na hladké vrchní ploše zabílili bělobou nebo křídou, olůvkem nebo hrotkem nakreslili celou kresbu a pak řezali. Původní dřevořezy liniové, postupné zdokonalování – grafika se výrazovými prostředky dostává na roveň malby
- **Umožňuje kombinaci s tiskem**
- Techniku dřevořezu dovedl k dokonalosti Albrecht Dürer (1471-1528)

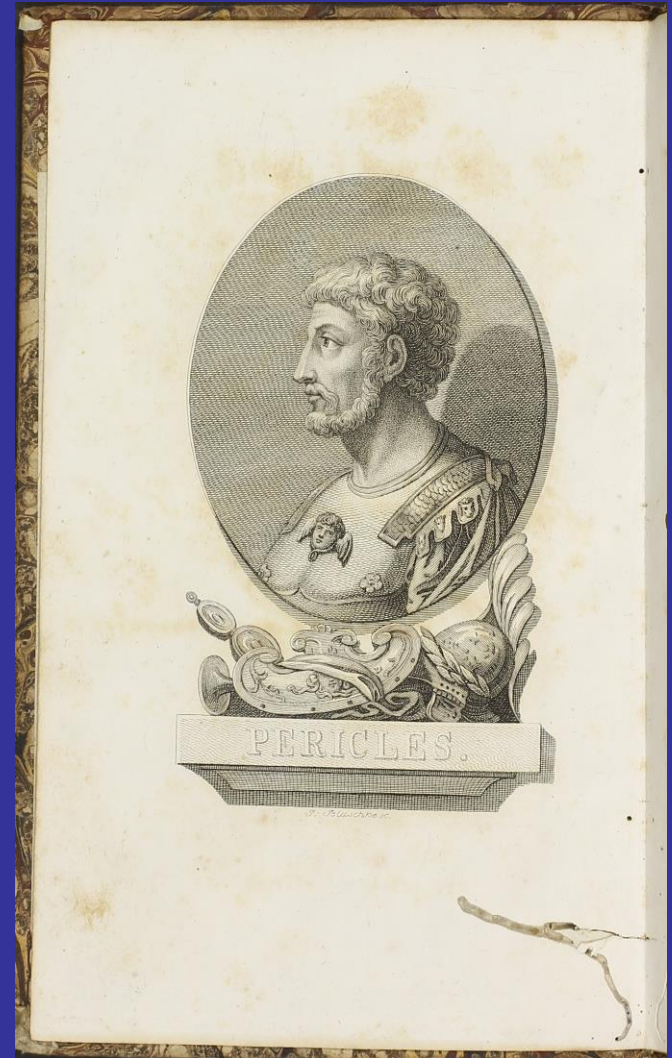
Mědirytiny a lepty

- **MĚDIRYT** - tisk z hloubky (vyžaduje hustší barvu, silnější tlak, lis o dvou válcích, kvalitní a navlhčený papír)
- Nelze jej kombinovat s kovovou sazbou, proto se více než jako knižní ilustrace objevuje v samostatných grafických cyklech a při tisku map, atlasů, ...
- Mědiryt a lept se stává hlavní reprodukční technikou baroka. Ilustrace zadávány specializovaným dílnám či umělcům.

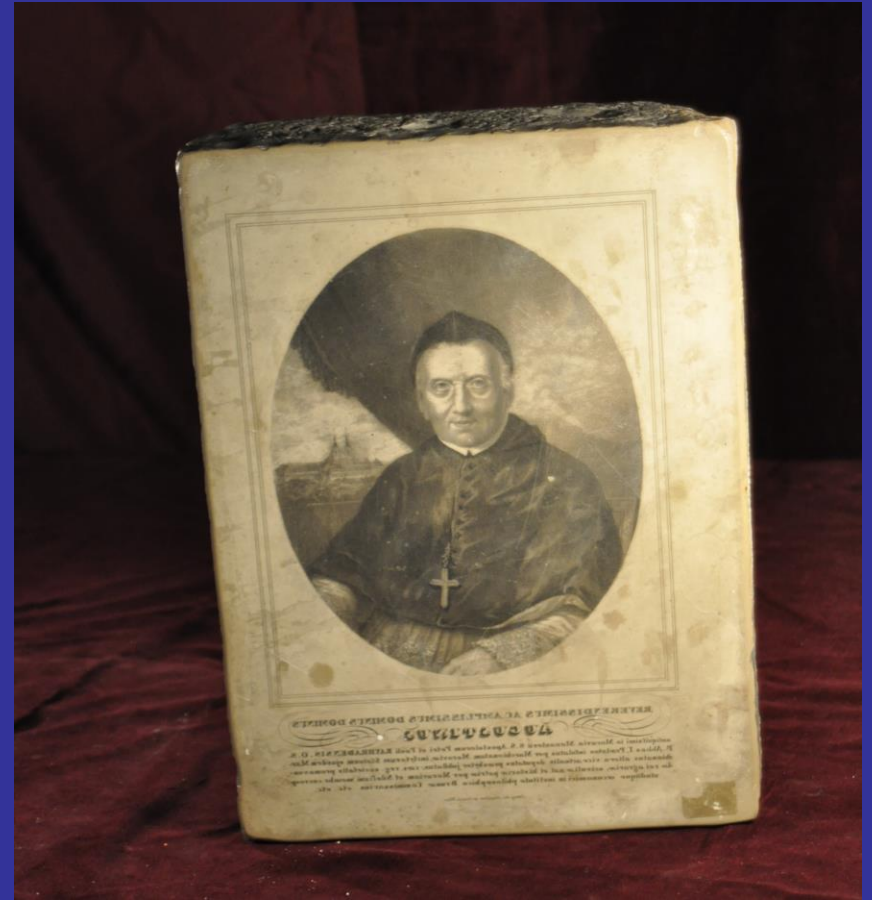
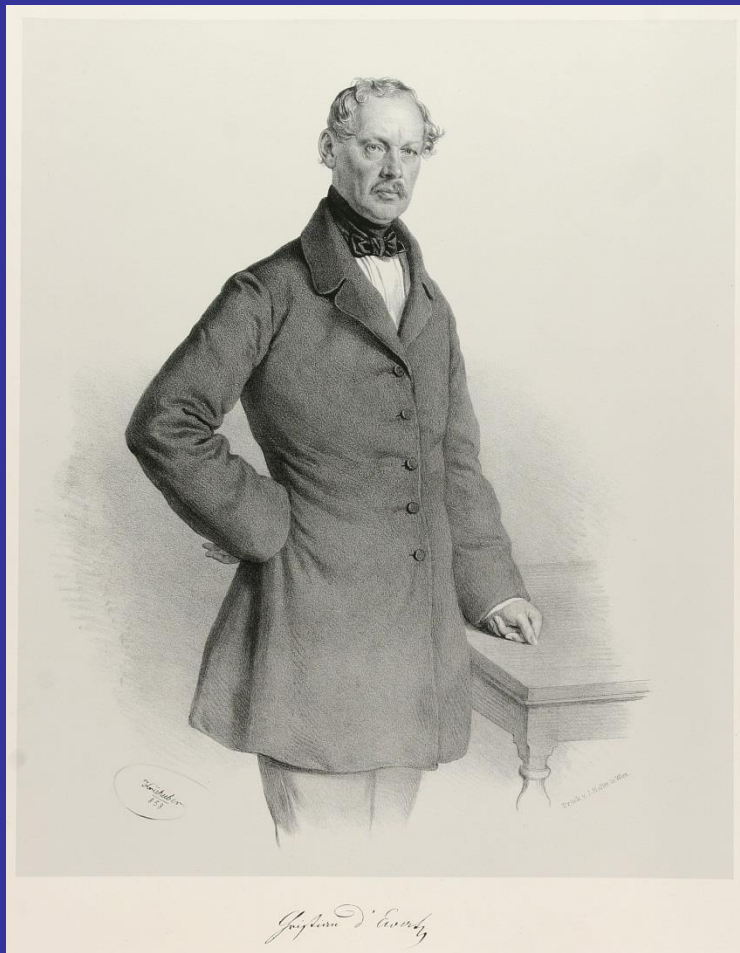

Strena Anno 1669. Triadi Illu. Fratrum et DD. VENCESAO ADALBERTO, JOANNI NORBERTO, et IGNATIO CAROLO R. J. Comitib. de Sternberg S. C. M. Camerarij. Severinij. Ordi nis munificissimj. Favorib. a Feo Antonio Brusding O. M. S. ORlecti Subilato, et Pragensi Comentar gratitudinis, D. C. O. ad Nives Guardiano, in Symbolum

Ocelorytina

Litografie

Tištěná kniha

- Mapy, atlasy, kosmografie, topografie
- Historie
- Encyklopedie
- Slovníky
- Akademické spisy – disertace, školní výroční zprávy
- Úřední tiskopisy, dekrety
- Kramářské tisky
- Kalendáře
- Noviny a časopisy
- Beletrie, klasičtí autoři, divadelní hry
- ...

Mapy, atlasy, kosmografie, topografie

- Už před vynalezením knihtisku rukopisné mapy (Nejstarší známá mapa z 14. stol př. n. l. – je psána na papyru a znázorňuje polohu zlatých dolů v Nubii)
- První vědecký kartograf byl Klaudios Ptolemaios v Alexandrii v 2. století n.l.
- V starověku se vyráběly mapy silnic, itinerářů, ve středověku mnišské mapy jejichž středem byl Jeruzalém. T mapy se zobrazením světa. Zvláštní druh map byly mapy námořní – portolánové mapy.
- Mapy 15. a 16. století – dřevořez, často ručně kolorovány. Nejstarší dřevořezovou mapu zařadil tiskař Günther Zainer k dílu Isidora Hispalensis Etymologiae (Augsburg 1472).
- Mědirytinu do map zavedl Gerard Mercator (1512-1594) v Amsterdamu, který byl koncem 16. a počátkem 17. století střediskem kartografie Evropy. Z roku 1537 pochází Mercatorova mědirytinová mapa Svaté země. Objev kuželovité projekce map

QUATUOR
ELEMENTA

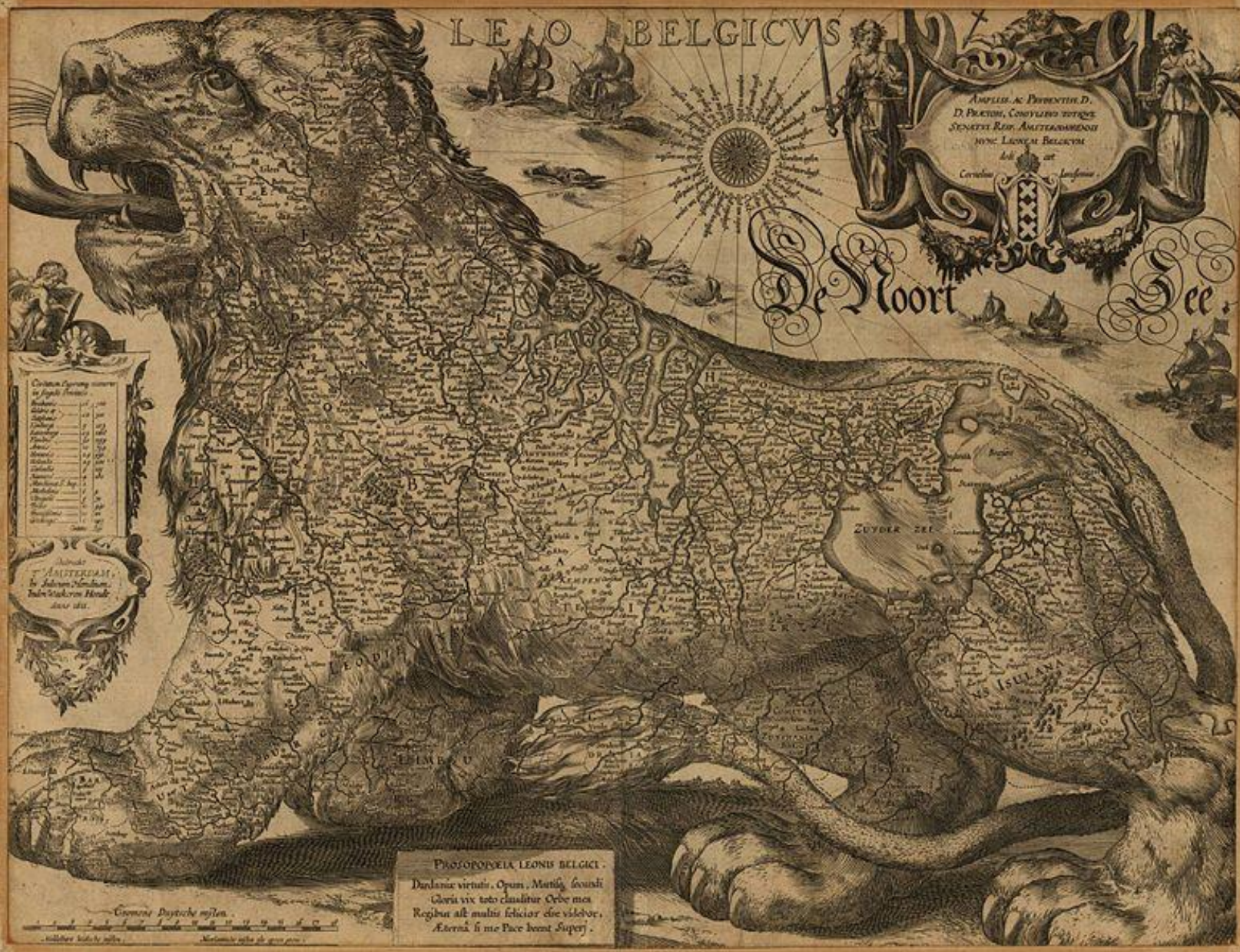
QUATUOR
ANNI TEM
PSTATES

LEO BELGICVS

AMPLISS. AC PARENTIS. D.
D. PRINCIPIS, CONSULENSIS TOTIUSQUE
SENERVÆ REIP. AMSTERADAMENSIS
1678. LIONIS BELGICVS

De Noort See.

*Civitates quibus summius
est juris status*

Amstelredamum	100000
Rotterdam	50000
Utrecht	40000
Bruxellarum	30000
Antwerpen	25000
Leiden	20000
Harlem	15000
Albani	10000
Amoy	8000
Amoy	7000
Amoy	6000
Amoy	5000
Amoy	4000
Amoy	3000
Amoy	2000
Amoy	1000
Amoy	500
Amoy	200
Amoy	100
Amoy	50
Amoy	20
Amoy	10
Amoy	5
Amoy	2
Amoy	1

Amstelredamum
In Amstelredamum
In Amstelredamum
1678

PROPOHECIA LEONIS BELGICI.
Dardanis venatus. Opum, Metallū, fossis
Gloria vix toto clauditur Oede mea
Regibus aut malis felicitas esse visolor.
Aeternā si me Pace beant Superj.

Compassio Doytche mijlen
1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 16 17 18 19 20 21 22 23 24 25 26 27 28 29 30 31 32 33 34 35 36 37 38 39 40 41 42 43 44 45 46 47 48 49 50 51 52 53 54 55 56 57 58 59 60 61 62 63 64 65 66 67 68 69 70 71 72 73 74 75 76 77 78 79 80 81 82 83 84 85 86 87 88 89 90 91 92 93 94 95 96 97 98 99 100
Milliare Italiae milia
Millesimo parte de quatuor partibus

- Do poloviny 16. století kolébkou kartografie Itálie: Giovanni Andrea Valvasori
- Od 16. století nizozemská kartografie: Jodocus Hondius, Abraham Ortelius, Jansson, Willem Janszoon Bleau, Covens-Mortier, Frederik de Wit, Pieter Schenk, ...
- KOSMOGRAFIE – kniha popisující vznik a vývoj světa z hlediska geografie a astronomie, ve středověku označení popisného zeměpisu a hvězdářství. Roku 1544 vydal Kosmografii Sebastian Münster (1489-1552), stala se nejpřekládanější přírodovědnou publikací.
- Matthäus Merian (1593-1650) TheatrumEuropaeum (Frankfurt 1635-1738), Topographia (1642-1688) – s popisem států, spolupráce Martin Zeiller
- 17. století francouzské rodinné firmy působící v Paříži: Jaillot, Sanson, Delisle
- Anglie – Herman Moll
- 18. století Německo – Johann Baptista Homann a dědici, Georg Braun, Franz Hogenberg, Georg Matthäus Seutter, Tobias Konrad Lotter, Gabriel Bodenehr ; Georg Matthäus Vischer
- Vídeň – Tranquillo Mollo, Franz Johann Josef Reilly, Franz Anton Schrämbl, ...

Wimßheim.

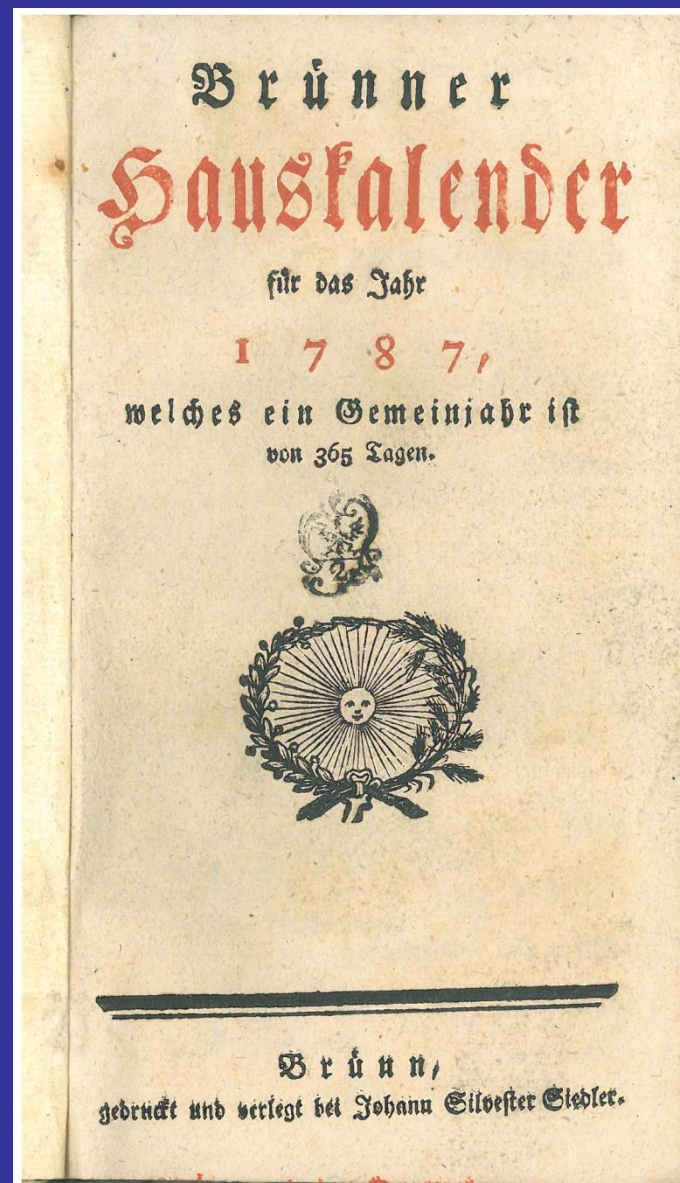

Kramářská píseň, Kramářské tisky

- fenomén z pomezí lidové slovesnosti a umělého písemnictví rozvíjející se během 17.-19. století. Masové rozšíření závislé zcela na knihtisku. Lidové, náboženské, duchovní (čerpají z legend, knížek lidového čtení, kancionálové písně), morální, informativní, ... písně.
- Reakce na aktuální téma, forma zpráv, komentování událostí (požár, válka, povodeň, politické události, zločiny, vraždy, popravy, robita, pamflety ...). Zpívané na známou melodii (viz uvedení nápěvu). Koncem 18. století začíná sílit zábavná složka.
- Kramářské písně od 40. let 17. století do konce 19. století vydávalo v českém prostředí více než 200 tiskáren s předpokládaným nákladem až 1000 kusů u jednoho titulu. Rychlá výroba, nízká cena => nízká úroveň tisku =>
- Výzdoba: titulní strana s vinětou či dřevořezem, který byl narativní a spíše reklamní než ilustrační (řada dřevořezů stejných).
- Centra: Chrudim, Hradec Králové, Jičín, Jihlava, Jindřichův Hradec, Litomyšl, Olomouc, Pardubice, Kutná Hora, Praha
- Digitální knihovna kramářských tisků Národního muzea
<http://dbase.aipberoun.cz/spalicek/>

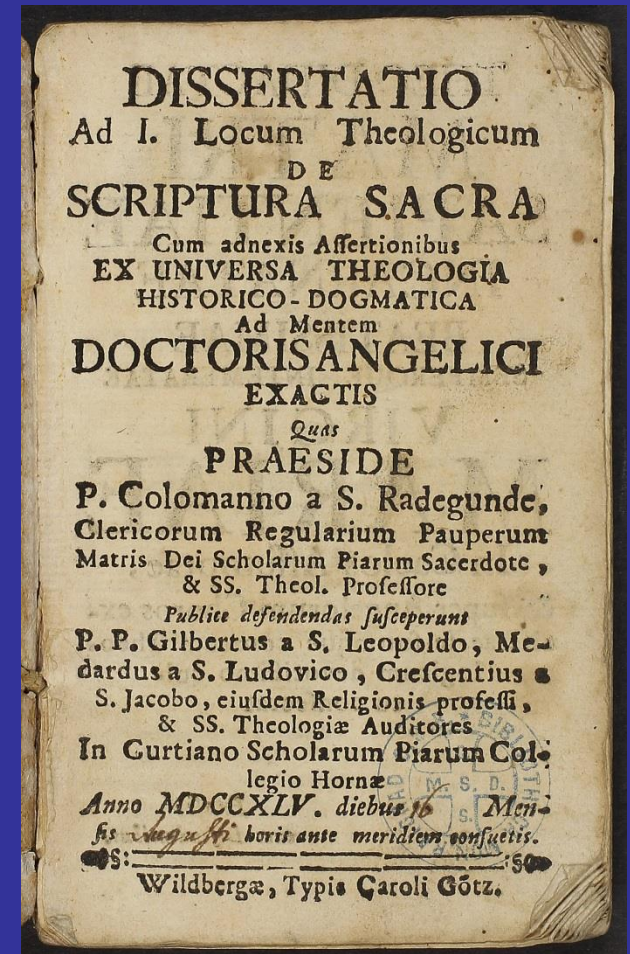
Kalendáře

- První tištěné kalendáře byly nástěnné.
- Kalendáře se někdy připojovaly k bohoslužebným knihám. Pravidla o pouštění krve během 16. století z kalendářů vymizela.
- Kalendář býval sestaven na rok, někdy prokládán volnými listy k zápiskům.
- Kalendáře se od počátku 17. století prodávaly na jarmarcích a trzích.
- První kalendáře byly pro přehlednost tištěny dvoubarevně, mívaly na okraji ozdobné linky nebo v čele dřevořez Krista s novoročním blahopřáním. Od konce 18. století obsahují kalendáře i část poučnou a zábavnou.

Disertace

- Vědecké pojednání vydané za účelem dosažení akademické doktorské hodnosti nebo k získání absolutoria na církevních učilištích benediktinů, cisterciáků, premonstrátů apod.
- Obhajoba se konala veřejně v latinském jazyce.
- Od 80. let 16. stol až do 2. poloviny 19. století byly teze šířeny formou brožovaných příležitostných tisků. Protože obhajoby mívaly hromadný charakter, byly teze tištěny dohromady – shodná úprava, někdy se jen vyměnil odstavec se jménem uchazeče.
- Mezi 1. třetinou 17. století a 2. polovinou 18. století byly teze disertací publikovány také v podobě uměleckého grafického listu. Někdy si movitější uchazeči nechávali vytisknout svoji tezi v nákladnějším provedení

ÚŘEDNÍ TISKOPISY, DEKRETY

Knihy obsahující rozhodnutí, úřední opatření, nařízení, snesení sněmů apod.

